

HORVÁTH ANDREA

Migráció, posztkolonializmus, irodalom¹

Wolfgang Müller-Funk *Die Kultur und ihre Narrative* (2002) című könyvében a narrativitásnak olyan kultúraelméleti tételét fogalmazza meg, melyben a narratív jelenségek az emberi és társadalmi kulturális fejlődésnek megkerülhetetlen velejáróiként jelennek meg.² Az elbeszélés – nem mint műfaj, hanem mint módusz, mint „kulturális erő”, mely nem korlátozódik a nyelviségre – az individuális és kollektív emlékezet központi szervező ereje; az elbeszélés a kultúra és annak szubjektumai számára annak módját kínálja fel, hogy megtalálják, sőt megkonstruálják, létrehozzák magukat. E kultúra és narráció között fennálló szoros kapcsolat alapján az elbeszélési forma és a kultúrafelfogás között kölcsönös függési viszony áll fenn: egy „zárt”, hagyományos identitásmintán, az individuum és a társadalom egységén és zártságán nyugvó kultúrafelfogás egy hagyományos elbeszéléshez kötődik, melynek fő tulajdonságai közé olyanok tartoznak, mint például linearitás, tér és idő messzemenő egysége és átláthatósága, klasszikus perspektívaválasztás vagy világosan körülhatárolt karakterábrázolás. A társadalmakat eddig messzemenően zárt egységként elképzelő felfogások fokozatos háttérbe szorulása, a transzkulturális keveredésekkel és az azzal együtt járó hibrid kulturális és individuális identitásminták alkotta felfogásokkal nagy valószínűséggel az elbeszélés módja is változik. Müller-Funk e kultúra és írásmód között húzódó összefüggést a klasszikus modernség irodalmából vett példákkal írja le:

„Így mutatható meg, hogy egyáltalán nem elhanyagolható összefüggés van a klasszikus elbeszélői formák és a hagyományos identitásminták között. A zártság és a kirekesztés a kizáró hősi identitásképződmények

¹ A tanulmány a Bolyai János Ösztöndíj Támogatásával készült.

² Müller-Funk, Wolfgang: *Die Kultur und ihre Narrative*. Wien, New York, 2002. 34.

konstitutív elemei. A narrativitás esetén csak ritkán mutatkozik meg ennyire világosan az esztétikai, morális és politikai kategóriák összjátéka. A kulturális hegemoniáért folytatott küzdelemben és az elbeszélés jelentősége körül kialakult vitában már nem arról van szó, hogy a meglévő elbeszélésekkel más elbeszéléseket helyezünk szembe, hanem hogy máshogy történjen az elbeszélés folyamata mind a performancia, mind pedig az elbeszélés konfigurációjának szintjén: ironikus elbeszélők éppúgy keresettek, mint az olyan történetek, melyek végkifejlete nem egyértelmű. De ezzel még mindig egy narratív módon konstruált kulturális territóriumban helyezkedünk el: az ironia gesztusa, ahogy a visszautasítás és az irritáció gesztusa „másodlagos”: ez olyan embereket feltételez, akik tudják, milyen egy „normális” elbeszélés, és akik azt az iskolának nevezett kulturális manufaktúrában mondhatni megtanulták. James Joyce-t, Franz Kafkát vagy Kurt Schwittert értő módon olvasni annyit jelent, mint a 19. század azon elbeszélőtípusait ismerni, melyekre ezek a szövegek intertextuálisan hivatkoznak. E nélkül az ismeret nélkül recepcióesztétikai szempontból nézve pontosan az történik az olvasóval, mint azzal, aki nem ismeri egy vicc kulturális hátterét: elvétí a csattanót.”³

Napjainkban a migráció kultúráinak leírása és elemzése mellett a migrációs irodalom poétikájának leírása jelenti a kihívást. Ezzel kapcsolatban egyre többször hozzák játékba Deleuze és Guattari „rizómamodelljét”. A szerző-

³ Uo., 35. „So kann man zeigen, dass es einen unegalen Zusammenhang zwischen klassischen Erzählformen und traditionellen Identitätsmustern gibt. Geschlossenheit und Ausschluss sind Konstituenten exklusiver heroischer Identitätsbildungen. Nur selten rückt im Fall der Narrative das Zusammenspiel ästhetischer, moralischer und politischer Kategorien derart grell ins Licht. Es geht im Kampf um kulturelle Hegemonie und im Streit um Bedeutung nicht mehr darum, den gegebenen Erzählungen andere gegenüberzustellen, sondern anders zu erzählen, sowohl auf der Ebene der Performanz wie auf jener der Konfigurationsbildung: ironische Erzählerinnen und Erzähler sind ebenso gefragt wie Geschichten, die nicht glatt aufgehen. Aber damit befinden wir uns noch immer in einem kulturellen Territorium, das narrativ strukturiert ist: denn der Gestus der Ironie ist ebenso wie jener der Verwerfung und Irritation »sekundär«: er setzt das Verständnis von Menschen voraus, die wissen, was eine »normale« Erzählung ist und die das in der kulturellen Manufaktur Schule etwa erlernt haben. Einen Text von James Joyce, Franz Kafka oder Kurt Schwitters lesen und verstehen zu können, bedeutet, jene Erzähltypen des 19. Jahrhunderts zu kennen, auf die sie sich intertextuell beziehen. Ohne dieses Verständnis ergeht es rezeptionsästhetisch gesprochen dem Leser wie dem, der den kulturellen Hintergrund eines Witzes nicht kennt: man verfehlt die Pointe.” (A szerző fordítása.)

páros 1976-ban „Rhizome” (Rizóma) című írásában proklamált egyfajta „nomád és rizomatikus írásmódot” (écriture nomade et rhizomatique), mely erős párhuzamot mutat a migráns írás (écriture migrante) nyitott, nem elhatároló és nem polarizáló írásmódjával.

A migrációs írásmód metaforikus leírását segítheti elő a porozitás jelenségében megbújó képszerűség is. A „porózus esztétikáját” (Ästhetik des Porösen) Walter Benjamin és Asja Lacis fogalmazza meg a „Neapel” című Denkbildben. A „tudós (Wissender) számára titkos kapu”, mely a porózus nápolyi világába vezet, csak annak van nyitva, aki nem küzd az idegen ambiguitása ellen és tudatában van saját porózusságának.⁴ E látásmód Julia Kristevánál is felbukkan, aki szintén megállapítja, hogy csak akkor hagyunk fel az idegen diszkriminálásával, amikor már készek vagyunk a bennünk rejlő idegennel foglalkozni. Az idegen kulturális konfigurációiról szóló *Önmaga tükrében idegenként* (1990) című írásában Julia Kristeva a kulturális idegenséget a pszichikai alteritással állítja párhuzamba, és ebben az értelemben politikai tartalommal tölti fel Freud szubjektumról alkotott elméletét. Freud kijelentését, miszerint az Én többé nem úr a saját házában, Kristeva arra használja fel, hogy megmutassa, az emberi psziché, a kulturális és nemi hovatartozás minden kérdésén túlmenően, sosem lelheti helyét egy saját otthonban.⁵ Kristeva szerint tehát egyezés van a delokáció (Entortung) kulturális folyamatai és a tudattalan pszichés folyamatai között, a valós földrajzi delokáció és az idegen, másik szintér között, melyet Freud a pszichés apparatúra központjában helyez el. Kristeva a kulturális idegenség tapasztalatát a pszichés alteritás tapasztalatával állítja párhuzamba, mely utóbbi minden individuális pszichés apparatúrán belül a tudatalattit hozza létre. Az idegen alakzata Kristeva számára az önazonos szubjektum individualizmusát kísérő szubverzió jelölője. A pszichoanalitikus kezelés lefolyási görbéje és a száműzetésé felcserélhetőnek bizonyul egymással. Kristeva azon az állásponton van, hogy a Másikkal, az Idegennel való együttélés egyidejűleg konfrontál minket annak lehetőségével vagy éppen annak lehetetlenségével, hogy mások legyünk és megtapasztaljuk saját, kísérteties másságunkat:⁶

⁴ Benjamin, Walter – Lacis, Asja: „Neapel”. In: Tiedemann, Rolf – Schweppenhäuser, Hermann (Hg.): *Walter Benjamin. Gesammelte Schriften* Bd. IV.I. Frankfurt am Main, 1972. 310.

⁵ A könyv 1988-ban *Étrangers à nous-mêmes* címmel jelent meg. Elisabeth Bronfen több film- és szövegelemzésében is él ezzel a párhuzammal (1995, 1999), az ismertben lévő idegenség immanenciáját pedig egyfajta „feloldhatatlan antagonizmusként” határozza meg.

⁶ Kristeva, Julia: *Önmaga tükrében idegenként*. Budapest, 2010. 201.

„A freudi tudattalan fogalmának következtében, a szokatlan, az idegen pszichikumban való jelenléte elveszti patológikus értelmét, és az ember feltelezett egységének részévé tesz egy alteritást, vagyis egy egyszerre biológiai és szimbolikus másságot, ami így szerves részét képezi az azonosnak (meme). Ettől fogva az idegen nem faj és nem is nemzet. [...] A nyugtalanító, az idegenség bennünk lakozik: mi vagyunk idegenek önmagunk előtt – megosztottak vagyunk, önmagunkon belül.”⁷

Az Én eszerint a Másik részecskéivel van teletűzdelve, minek következtében az Én porózus. E porozitást pedig a migrációs kontextus csak még hangsúlyosabbá és nyilvánvalóbbá teszi. Daphne Marlatt (1984) egyfajta, a migránsok életét végigkísérő különböző helyszínek – az éppen aktuális realitás, az emlékezetben és a fantáziában lévő helyszínek – összekapcsolása iránti szükségletéről beszél: „to knit the two places, two (at least) selves, somehow” (Marlatt 1984, 223.), az ezirányú szisztematikus törekvést pedig a következőképp magyarázza:

„Now we make our exegesis of the difference using montage, using juxtaposition, knitting disparate and specific images from both places. Seeing the world as multidimensional as possible and ourselves present within it.”⁸

Ennek értelmében az idegen felé nyitók és az idegen által érintettek nem a már jól ismert, a bizalmast keresik, hanem az újonnan megélt kultúra töréspontjait és szabálytalanságait helyezik érdeklődésük középpontjába pontosan azzal a céllal, hogy végül régi és új tapasztalatokat kössenek össze egymással. Miközben az emigráns irodalom Daphne Marlatt elméletének értelmében nem távolodik el az egykori otthontól, hanem annak hatása alatt maradvá vádirodalomként határt húz az új kultúrával szemben, a migráció szövegei – hibrid és intertextuális elbeszélési stratégiájuk okán, mely az idegent és a sajátot különböző módon köti össze – porózus szövegeknek bizonyulnak.

⁷ Uo., 197. „Mit dem Begriff des Freudschen Unbewussten verliert die Einbindung des Fremden in die Psyche ihren pathologischen Aspekt und integriert eine zugleich biologische und symbolische Andersheit ins Innere der angenommenen Einheit der Menschen: sie wird integraler Teil des Selbst. Von nun an ist das Fremde nicht Rasse und nicht Nation. [...] Als Unheimliches ist das Fremde in uns selbst: Wir sind unsere eigenen Fremden – wir sind gespalten.” (A szerző saját fordítása.)

⁸ Marlatt, Daphne: Entering. In: *The Immigrant Imagination. Canadian Literature*, 25. évf. (1984) 100. sz. 223.

Werner Wintersteller (2006) ugyanezen esztétikai jelenség, vagyis a migráció irodalmában jelen lévő pluralitás poétikájának leírására Glissant-nak Segalen⁹ nyomán alkotott *diversité* fogalmát használja, melyet Wintersteller „az önnön esztétikai alakjában való észlelésének és értékelésének iskolájaként és tanaként”¹⁰ definiál. Ez szerinte megváltoztatja szövegeiben az idegenség explicit irodalmát – melyhez ő mind a kisebbségi és migrációs irodalmat, mind pedig a posztkoloniális irodalmat sorolja, és melyet elkülönít mindenféle irodalom implicit idegenségétől – és megkettőzi ezáltal az idegenséget:

„Az irodalom sosem tanúskodik a világról anélkül, hogy ne tanúskodna egyben a világban lévő szakadásokról. Az irodalommal való találkozás mindig egyben az idegenség megtapasztalása is, akkor is, ha saját kultúrkörünk irodalmáról van szó. Egy másik kultúra irodalmában innentől fogva „kettős idegenségnek” vagyunk kitéve, egy számunkra idegen világ megtört, esztétikailag elidegenített ábrázolásának.”¹¹

Wintersteller szerint a diverz esztétikája és annak látens interkulturalitása többféle módon jelenik meg: annak perspektívája felől nézve a diverz esztétikája egyfajta, a társadalomra irányított „idegen pillantást” tesz lehetővé; megkonstruáltsága felől nézve egyfajta normától eltérő, idegen elemekkel operáló nyelvhasználat jellemzi; hatása felől nézve a (kulturálisan befolyásolt) észlelés deautomatizációját váltja ki; és végül kultúrafelfogása felől nézve pedig a kulturális határok átlépésére, illetve bővítésére vállalkozik.¹²

Ezen új esztétikai jelenség leírásánál – melynek eredője a korábban fix lokalitással rendelkező kultúra, nyelv és irodalom egyértelmű összekapcsolásának háttérbe szorításával párhuzamosan megjelenő, a globalizált világban megfigyelhető migráció, továbbá tömegturizmus és tömegmédiá (deterritorizáció) – Wintersteller ugyanakkor figyelembe veszi azt is, hogy e jelenségek mellett egyidejűleg azokkal ellentétes irányú jelenségek is jelen vannak.

⁹ Segalen, Viktor: *Die Ästhetik des Diversen. Versuch über den Exotismus*. Frankfurt am Main, 1994.

¹⁰ Wintersteiner, Werner: *Poetik der Verschiedenheit. Literatur, Bildung, Globalisierung*. Klagenfurt, 2006. 19.

¹¹ Uo., 132.

¹² Uo., 277. „Literatur ist nie Zeugnis einer Welt, ohne Zeugnis des Risses in der Welt zu sein. Begegnung mit Literatur ist immer schon Fremdheitserfahrung, auch wenn es sich um die des eigenen Kulturkreises handelt. In der Literatur einer anderen Kultur begegnet uns daher eine »doppelte Fremdheit«, eine gebrochene, ästhetisch verfremdete Darstellung einer uns fremden Welt.” (A szerző saját fordítása.)

Ezzel kapcsolatban nem egy nomád kultúráról beszél, hanem sokkal inkább egy állandó korrelációra utal: utak és gyökerek, deterritorizáció és reterritorizáció jelentik azokat az összetartozó faktorokat, melyek között olyan feszültség lelehető fel, mely a kultúra dinamikáját adja.¹³

Ebben az összefüggésben érdemes megemlíteni Ottmar Ette (2004) „vektorizált irodalom” metaforáját, mellyel Ette közelebbről próbálta megragadni a kortárs migrációs irodalomban lévő, korábban egymástól elhatárolt terek transzkulturális áttörését és mobilizálását. A migrációs írás Ette számára nem korlátozódik a migráció (tartalmi) elbeszélésére, hanem

„vektorral látja el a rendelkezésre álló kulturális elemeket oly módon, hogy [...] a különböző kultúrák és azok 'színreviteli praktikái' – ideértve a vallásos cselekvéseket is – közötti mozgásnak egy valós koreográfiája keletkezik. Az ezekben a szövegekben jelölt határok tehát állandóan az átmenet terei, ajtók és hidak, melyek anélkül kötnek össze dolgokat, hogy összekevernék őket, és melyek anélkül sokszoroznak meg határokat, hogy kirekesztők lennének.”¹⁴

Az Ette által leírt vektorizáció egyszersmind vonatkozik mind a szövegimmanens szintre mint írásmódra, mind pedig ezen írásmód a „nemzeti” és a „nemzeti irodalmi” kategóriák vonatkozásában megfigyelhető elhatároló folyamataira:

„A migrációs írás már nem migráns irodalom, hanem határvonalak vektorral operáló és nemzeti intézmények által megóvott meghúzósa oly módon, hogy a mindenkor nemzeti egyre kevésbé lehet biztos saját helyében és saját szavában.”¹⁵

¹³ Uo., 63.

¹⁴ Ette, Ottmar: *Über Lesenswissen. Die Aufgabe der Philologie*. Berlin, 2004. 245. „vektorisiert die zur Verfügung stehenden kulturellen Elemente so, dass [...] eine wahre Choreografie der Bewegungen zwischen unterschiedlichen Kulturen und ihren Aufführungspraktiken einschließlich religiösen Handlungen entsteht. Die in diesen Texten markierten Grenzen sind daher stets Räume des Übergangs, Türen und Brücken, die verbinden, ohne zu vermischen, die Grenzen vervielfachen, ohne auszugrenzen.” (A szerző saját fordítása.)

¹⁵ Uo., 251. „Migratorisches Schreiben ist keine Migrantenliteratur mehr, sondern vektorisiert gewohnte und von nationalen Institutionen geschützte Grenzziehungen in einer so grundlegenden Weise, dass sich das jeweils Nationale zunehmend seines Ortes (und seines Wortes) nicht mehr sicher sein kann.” (A szerző saját fordítása.)

A vektoriális írás szövegei nincsenek feltétlenül saját migrációs tapasztalathoz kötve: olyan szövegek ezek, „melyekben a mindenkori terek és térkonstrukciók háttérbe szorulnak a mozgás szabta struktúrákkal szemben, sőt azok gyakran a transzkulturális rétegződés, eltolódás és sűrűsödés állandó folyamataiba való becsatlakozást szolgálják.”¹⁶ Ezzel Ette szerint a modernség idő által és a poszt-modern erőteljesen tér által uralt dominanciája után egy új paradigma van születőben, melyben a tér-idő-dominanciák vektorizációja kerekedik felül.¹⁷

Ette e fejlődés egyik jelének tekinti, hogy a *poszt-* előtag helyét immár a *transz-* előtag foglalja el (transznacionális, transzkulturális, translációs, transzdiszciplináris, transzgresszív, tranzitórikus), mely újabban többségben van a kultúratudomány terminológiai tárházában. A migrációs irodalom vektorizáló dinamikája annak specifikus írás- és elbeszélésmódjaiban bontakozik ki, és képes transzkulturális tudást, vagyis egyfajta, a globalizált világ biopolitikai, ökonómiai és kulturális feltételei által meghatározott tudást transzportálni.¹⁸ E globalizált világ elvégre egy olyan világ, melybe hatalmi struktúrák írótak be és írónak be mind a mai napig. E hatalmi viszonyokat a posztkoloniális kutatások próbálták meg elméleti modelljeikkel megragadni és dekonstruálni.

Az irodalomtudományon belül a posztkoloniális megközelítésmód az irodalomnak egy meglehetősen kontextualizált koncepciójából indul ki, mindazonáltal egyre gyakrabban találkozni olyan próbálkozásokkal, melyek igyekeznek összekötni a szövegimmanens és a formális irányultságú elbeszéléseleméleti megközelítésmódokat a dominánsan tematikus, kontextuális és ideológiakritikai irányultságú posztkoloniális paradigmákkal.

Paul Michael Lützeler szerint a posztkoloniális irodalomkritika eleinte főleg olyan szövegekkel foglalkozott, melyek az egykori koloniális országok és a „harmadik világ” szerzőitől származtak. Ezen szerzők egzisztenciális tapasztalatát a különböző civilizációk között folytatott életmód, a kulturális hibriditás tapasztalata határozta meg.¹⁹

Időközben a posztkoloniális elméletek alkalmazási területe erősen kibővült. Posztkoloniális perspektívából nézve a kutatók figyelme (először is) a világirodalom azon történelmi tanúságaira irányult, melyek a kolonializmust (legyen az oppozicionális vagy afirmatív) tematizálják, és melyek a posztkolonialitás

¹⁶ Uo.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Lützeler, Michael: *Räume der literarischen Postmoderne: Gender, Performativität, Globalisierung*. Tübingen, 2000, 99f.

égisze alatt születtek. Újabban vannak olyan tendenciák is, melyek a kisebbségek és külföldiek irodalmát posztkoloniális szempontból olvassák, minek következtében a multikulturális és a posztkoloniális diskurzus egy igen érdekes fúziója jött létre.²⁰

Következésképpen az interkulturális érintkezések irodalmi inszcenálásának vizsgálata a posztkoloniális irodalomkritika valamennyi irányzatának közös vonásaként jelenik meg. Hannes Schweiger, aki „*Zwischenwelten. Postkoloniale Perspektiven auf Literatur von Migrantinnen*” (2005) című tanulmányában hasonlóra tesz kísérletet, a következő pontokat említi a posztkoloniális elméletek és a migrációs irodalom tematikus kereszteződéseinek vonatkozásában:

„Először adott a migrációs élmény mint döntő élmény, mely egyrészt határok átlépésével, másrészt új és más határok meghúzásával, ill. az addigi határok eltolásával jár. Másodszor a migrációs tapasztalat által befolyásolt identitás problematizálása. Harmadszor az olyan koncepciók mint a nemzet, a kultúra és az esszencialista identitáskonstrukciók kérdőre vonása. Negyedszer Bhabha és más migráns szerzők szövegeiben fellelhető az identitás, a kultúra és a nemzet performatív karaktere. Ötödször: gyakran állnak a hatalmi viszonyok, valamint a többségi társadalom és a kisebbség közötti viszony a középpontban. És hatodszor, hogy vége is legyen az egyébként még bővíthető listának, egyrészt kiemelik a kultúrák közötti térben, az úgynevezett „harmadik térben” rejlő potenciált, másrészt ugyanakkor egyértelművé válik, hogy az ilyen köztes terek szülte szélsőséges szituációk teherrel és problémával járnak.”²¹

²⁰ Uo.

²¹ Schweiger, Hannes: *Zwischenwelten. Postkoloniale Perspektiven auf Literatur von Migrantinnen*. In: Müller-Funk, Wolfgang – Wagner, Birgit (Hg.): *Eigene und anderer Fremde. „Postkoloniale Konflikte“ im europäischen Kontext*. Wien, 2005. 217. „Erstens das Migrationserlebnis als einschneidendes Erlebnis, bei dem Grenzen einerseits überschritten werden, andererseits neue und andere Grenzen gezogen bzw. die bisherigen Grenzen verschoben werden. Zweitens die Problematisierung von Identität vor dem Hintergrund der Migrationserfahrung. Drittens das In-Frage-Stellen von Konzepten wie Nation und Kultur sowie von essentialistischen Identitätszuschreibungen. Viertens lässt sich in den Texten Bhabhas wie auch in jenen von Migrantinnen der performative Charakter von Identität, Kultur, Nation finden. Fünftens stehen häufig Machtverhältnisse und das Verhältnis von Mehrheitsgesellschaft und Minorität im Mittelpunkt. Und sechstens, um die noch erweiterbare Auflistung hier zu beenden, wird einerseits auf das Potential einer Position zwischen den Kulturen im so genannten Dritten Raum verwiesen. Andererseits aber wird auch die Belastung und Problematik einer solch prekären Situation in den Zwischenräumen deutlich.“ (A szerző saját fordítása.)

Mindazonáltal Schweiger relativizálja e tétel produktivitását, amikor úgy véli, hogy ezáltal beszűkül a szövegekre irányított fókusz, a szövegek egy elméleti diskurzus tárgyává válnak, és ezáltal a szövegek más aspektusai figyelmen kívül maradnak.²²

„Welche Rolle spielt der literarische Text im postkolonialen Diskurs?” című szövegében Oliver Lubrich is felülvizsgálja a postcolonial studies különböző irányzatait irodalmi szövegekhez való viszonyuk alapján – a diskurzusanalízis módszerével dolgozó munkákat (Said, Pratt, Zantop), a bináris sematizálásokat (Todorov, Greenblatt) és a dekonstruktivista tételeket (Bhabha). Lubrich rámutat arra, hogy a posztkoloniális elmélet, már ha az egyáltalán konkrét szövegek olvasására irányul, az irodalommal pontosan ugyanazt teszi, amit kifogásol vele kapcsolatban: az alteritás előre megadott mérce szerinti leegyszerűsítő modellálását.²³ A posztkoloniális elmélet ezt a „deficitet” akkor képes kiegyenlíteni, ha olyan olvasástechnikákat fejleszt ki, melyek (jobban) megfelelnek a koloniális és posztkoloniális tapasztalatok, valamint az irodalom komplexitásának, mely utóbbiban az említett tapasztalatok reflexiója történik meg. A posztkoloniális irodalom ismertetőjegyeit gyakran helyezik leegyszerűsítő módon a posztmodern írásmóddal egy szintre.²⁴ Mind a kettő előnyben részesíti a fragmentáris esztétikáját, mind a kettő érdekelt a marginalitás és a kétértelműség formáiban, a vagy-vagy elutasító stratégiáiban és az utánzás, a paródia, valamint a visszatükrözés valamennyi stratégiájában.²⁵ Hogyan is manifesztálódik ez az esztétika a konkrét szövegekben? Az eddigi legrészletesebb és irodalomtudományi szempontból legalaposabb munka ezzel a kérdéssel kapcsolatban a Birk/Neumann szerzőpárosé (2002), amely a posztkoloniális elméletek kiválasztott koncepcióinak és a narratológia kategóriáinak központi metszetére fókuszál, és amely arra a kérdésre ad választ, hogy hogyan fér össze egy elsődlegesen strukturalista, szövegimmanens elbeszéléselemélet az elsősorban tematikusan dolgozó posztkoloniális tételekkel. A posztkoloniális elemzésekben eddig csak ritkán használták a narratológia irodalomtudományos leírási módszereit, jöllehet éppen a narratológiai modellek járulnak hozzá

²² Uo., 225.

²³ Lubrich, Oliver: Welche Rolle spielt der literarische Text im postkolonialen Diskurs? *Archiv für das Studium der neuern Sprachen und Literatur*, (2005) 1. sz. 16.

²⁴ Vö. többek között: Lützel: Räume der literarischen Postmoderne és Duclot-Clement, Nathalie: Interkulturelle Spannungen und die Ästhetik des zeitgenössischen Romans – Bildwelten der Ernüchterung. In: Müller-Funk, Wolfgang – Wagner, Birgit (Hg.): *Eigene und andere Fremde*. Wien, 2005. 228–240.

²⁵ Duclot-Clement: Interkulturelle Spannungen, 237.

annak pontos és precíz leírásához, hogy nyelvileg és narratív módon hogyan textualizálódnak tematikus és ideológiai identifikációs folyamatok:

„Az elbeszéléselemélet egy dologgal biztosan hozzájárult a posztkoloniális diskurzushoz, mégpedig a precízióval. A posztkoloniális irodalomelmélet jól tudja hasznosítani saját doktrínáinak a strukturalista hagyományba történő pontosabb besorolását.”²⁶

Roy Sommer is megállapítja, hogy a kultúratudományi koncepcióknak a narratológia leírási modelljeivel és elemzési kategóriáival való ilyen jellegű összekötése különös figyelmet érdemel, „mivel az irodalmi szövegek az identitás problematikáját nem expozitórikusan tárgyalják, hanem narratív módon inszenálják”.²⁷ Ezzel kapcsolatban pedig az is vizsgálható, hogy az egyes elbeszéléstechnikák hogyan szemantizálódnak multi- és transzkulturális értelemben, és hogy a műfaji konvenciók modifikálódnak-e a migrációs irodalom hatására.

Hogyha a posztkoloniális irodalmat egy antiimperialista diskurzus kifejeződéseként értelmezzük, amely önálló modelleket próbál szembeállítani az irodalom, a kultúra, a történelem, az etnicitás, az identitás stb. már kialakult (európai) fogalmaival, akkor a posztkoloniális irodalomkritika célja az individuális és kulturális identitások formációinak, az alteritás észlelési és konstrukciós módjainak elemzése és a szövegekben a transzkulturális hibriditás implicit megítélésének vizsgálata,²⁸ majd annak megmutatása, hogy ezek a szociokulturális kategóriák hogyan korrelálhatók formális narratológiai elemzési kategóriákkal.

A narratológia arra irányítja figyelmünket, hogy milyen módon állítanak elő elbeszélő szövegek identitás- és alteritáskonstrukciókat, és így az egyben lehetővé teszi azok interkulturális hatékonysági potenciáljának precíz leírását. Mindazonáltal az elbeszélési technikák egyrészt nem listázhatók teljes egészükben, másrészt pedig nem lehet egyértelműen konkrét funkciókat hozzá-

²⁶ Fludernik, Monika: *Grenzgänger zwischen Kulturen*. Würzburg, 1999. 96. „Eines mag die Erzähltheorie zur postkolonialen Debatte beizusteuern haben, nämlich Präzision. Viele der Beiträge postkolonialer Literaturtheorie können eine präzisere Einordnung ihrer Doktrinen in die strukturalistische Tradition gut gebrauchen.” (A szerző saját fordítása.)

²⁷ Sommer, Roy: *Fictions of migration: Ein Beitrag zur Theorie und Gattungstypologie des zeitgenössischen interkulturellen Romans in Großbritannien*. Trier, 2001. 18.

²⁸ Birk, Hanne – Neumann, Birgit: Go-Between: Postkoloniale Erzähltheorie. In: Nünning, Vera – Nünning, Ansgar (Hgg.): *Neue Ansätze in der Erzähltheorie*. Trier, 2002. 118.

juk rendelni, ahogy erre a Nünning – Nünning (2000) szerzőpáros is rámutatott.²⁹ A következőkben említésre kerülő kritériumokban nem merül ki az interkulturális elbeszélési technikák teljes listája. Velük kapcsolatban sokkal inkább arról lesz szó, hogy az elbeszélői szövegelemzés néhány kategóriája alapján, melyeken keresztül beíródnak a szövegekbe a posztkoloniális elmélet koncepciói (mint például az identitás, az alteritás és a hibriditás koncepciója), a jelen kötet szövegelemzése számára felmutassak bizonyos összefüggéseket az ábrázolási mód és a textuális hatékonysági potenciál között. Ezáltal számításba kerül néhány nagyon fontos, ugyanakkor messze nem az összes szóba jövő elemzési kategória, melyek segítségével a jelen kötet szövegelemzéseiben leírhatóvá válnak az identitás- és alteritáskonstrukciók. „Végérvényben minden narratív mód, amennyiben megfelelően szemantizálva van, releváns lehet interkulturális szempontból.”³⁰

Első helyen azok a szövegelemzési kategóriák említendőek, melyek a tér-ábrázolások elemzéseivel függenek össze, ugyanis a tér irodalmi ábrázolása sok esetben szemantizált. E tekintetben a posztkoloniális irodalomelmélet és az elbeszéléseleméleti alapvetések közötti összefüggés meglehetősen szoros.³¹ Megállapítható, hogy a posztkoloniális irodalom topográfiai irodalom. Az irodalmi terek sokszínűségében – e tereket épp ez az irodalom hozza létre, alakítja – a posztkoloniális irodalom Salman Rushdie értelmében arra a tényre reflektál, hogy a világ felosztása nem vezethető vissza izolált fizikai, kulturális és politikai adottságokra, hanem sokkal inkább szociális konstrukciók és egyfajta imaginárius földrajz terméke.³²

Az ilyen irányú vizsgálódások az elbeszélő tér szelekcióját, relacionálását és struktúráját kínálják, illetve térbeli oppozíciókat és vonatkozási pontokat nyújtanak. Posztkoloniális kontextusban az identitás és alteritás közvetítése számára mindenképp a határkonstrukciók, illetve a határátlépés jelensége

²⁹ Nünning, Ansgar – Nünning, Vera: *Multiperspektivisches Erzählen: Zur Theorie und Geschichte der Perspektivenstruktur im englischen Roman des 18. bis 20. Jahrhunderts*. Trier, 2000. 31. a multiperspektivitás példáján arra hívja fel figyelmünket, hogy „formák és funkciók között nem figyelhető meg semmilyen egy-egy arányú korreláció egyfajta *form-to-function mapping*’ ill. *function-to-form mapping*’ értelmében”, hanem helyette a narratív eljárásmodok „szövegegész és történelmi kontextus függvényében teljesen különböző feladatokat látnak el.”

³⁰ Sommer: *Fictions of migration*, 71.

³¹ Birk – Neumann: *Go-Between*, 135.

³² Bachmann-Medick, Doris: *Dritter Raum. Annäherungen an ein Medium kultureller Übersetzung und Kartierung*. In: Breger, Claudia – Döring, Tobias (Hg.): *Figuren der/des Dritten. Erkundungen kultureller Zwischenräume*. Amsterdam, 1998. 31.

releváns, mivel ezek szemantikai tartalommal tölthetők fel mind szociális, politikai, mind pedig filozófiai értelemben.³³

Ebben az összefüggésben azt érdemes vizsgálnunk, hogy milyen szerep tulajdonítható a határoknak e kötet irodalmi szövegeiben, hogy a határok inkább merev vagy permeábilis, átengedő módon jelennek-e meg, hogy a transzgresszió kulturálisan lehetséges és kívánatos-e, hogy a különböző helyek, mint például a haza és a száműzetés, egymás ellentétéként jelennek-e meg, és hogy milyen szerepet játszanak az ún. köztés terek („*in-between spaces*”).

A kötet szövegelemzése miatt a diaszpórikus, illetve a migrációs *displacement* narratív megvalósítási módjára kérdez rá.³⁴ Ezzel kapcsolatban nyilvánvalóvá válik, hogy az identitás problematikája a tájékozódás problematikájával és a helynélküliség gyakran fellépő toposzával függ össze, és hogy a térbeli „*in-between*”, a térbeli köztesség az identitásra tevődik át. Az irodalmi terek sokfélesége a migrációs irodalomban tendenciózan dinamikus térmodellekre redukálódik, melyek narratív módon viszik színre a mozgásokat – a perifériától a centrum felé, keletről nyugatra stb. Itt különböző figurációk jöhetnek létre, mint például a sziget metaforája – annak sajátos átengedő határával és a külső és belső képzeletbeli megkettőzésével. Gyakran igen jelentős szerepet játszanak a határterek is, melyek krízisszituációk és jelentős fordulópontok jelölőiként működnek. A *Grenzgänger* a köztésben, a helynélküliségben helyezkedik el, ennél fogva migrációs szituáció szereplője.

„A hibrid individuum mint transzferfolyamatokban bennragadt szubjektum olyan létezőként, különbségek között mozgó Grenzgängerként fogható fel, aki a kísértetiesben (im Unheimlichen) találja meg otthonát.”³⁵

Mary Louise Pratt *Imperial Eyes* (1992) című könyvében az „anticonquest” jelenségét ismerteti: a szerző a mindent-értés és az intellektualitás kisajátításának (eurocentrikus) „póza” által fémjelzett elbeszélői magatartással egy nem-autoriter írásmódot helyez szembe, melynél nem egy, a felsőbbrendű mindentudó látszatát keltő szubjektív elbeszélő-én kerül előtérbe. A kolonialis tekintetet Pratt olyan szerzői perspektívaként írja le, amely képes főntről

³³ Birk – Neumann: *Go-Between*, 135.

³⁴ Lubrich: *Welche Rolle spielt*, 16.

³⁵ Fludernik: *Grenzgänger*, 107. „Das hybride Individuum als ein in den Transferprozessen befangenes Subjekt kann auch als derjenige begriffen werden, der im Unheimlichen sein Heim verortet, als ein Grenzgänger zwischen den Differenzen.“ (A szerző saját fordítása.)

mindent átlátni és értékelni. A migrációs szövegek ezt a koloniális tekintetet váltják le posztkoloniálisra, melynél a szerzők bizonytalanságnak és irritációnak adnak teret, beismernek lehetséges tévedéseket, beismerik tapasztalataik korlátozottságát, és ezzel egyidejűleg már nem tartják fenn a koloniális „uralkodó attitűdöt”. Ez a Prattnél még általános elbeszélői magatartásként leírt póz a mindenkori elbeszélői szituációban válik konkrétan „mérhetővé”, mely szituáció a szöveg hatékonysági potenciálját bontakoztatja ki. Magától értetődő módon például egy auktoriális elbeszélői szituáció tendenciózusan jobban megfelel egy imperiális-koloniális „póznak”, mint az én-elbeszélés. Ezen túlmenően a szövegekben előforduló perspektívák egymást ellentétező és egymást összekötő viszonyainak elemzése, illetve a perspektívák struktúrájának elemzése tájékoztatást adhat arról az ideológiai tartásról, mely ezekben a szövegekben többé-kevésbé implicit módon közvetítődik. A perspektívák nyitott struktúrája, úgymint a multiperspektivikus elbeszélés, a polarizáló alteritásmodellek meghaladását szolgálja, és ezáltal a posztkoloniális és a migrációs diskurzus egyik tulajdonságaként fogható fel. Sommer (2001) is a szereplői perspektívák megalkotottságának és súlyozásának jelentőségét emeli ki:

„A perspektíva struktúrájának elemzése, tehát az egyes szereplők perspektívájának egymást ellentétező és egymást összekötő viszonyainak elemzése [...] tájékoztatást adhat a fikcionális világ társadalmi és etnikai struktúrájáról és az individuális és kollektív reprezentációk státuszáról: Ki hogyan van ábrázolva? Mely pozíciók vannak jobban artikulálva, és melyek vannak inkább marginalizálva? Megerősíti-e a szöveg a többségi társadalom sztereotip beállítódásait és feltételezéseit a multikulturális társadalmon belül, vagy inkább szubverzív látásmódokat részesít előnyben?”³⁶

Főleg a multiperspektivitás narratológiai koncepciója biztosít számunkra olyan kvantitatív és kvalitatív elemzési kategóriákat, melyek lehetővé teszik e kérdések megválaszolását. A transzkulturalitás felől nézve főleg a perspektívák

³⁶ Sommer: *Fictions of migration*, 69. „Die Analyse der Perspektivenstruktur, d.h. der Gesamtheit der zwischen den Einzelperspektiven bestehenden Kontrast- und Korrespondenzrelationen [...], gibt Aufschluss über die soziale und ethnische Struktur der fiktionalen Welt und den Stellenwert individueller und kollektiver Repräsentationen: Wer wird wie dargestellt? Welche Positionen werden artikuliert, welche marginalisiert? Bestätigt ein Text stereotype Einstellungen und Annahmen der Majorität innerhalb einer multikulturellen Gesellschaft, oder privilegiert er subversive Sichtweisen?“ (A szerző saját fordítása.)

szelekciójának, relacionálásának, hierarchizálásának és működésének négy aspektusát kell szem előtt tartanunk.

A perspektívák struktúrája mellett az elbeszélői közvetítés elemzése is tájékoztatást ad az elbeszélő szövegekben jelen lévő identitás- és alteritáskonceptiókról. Sommer azt is kiemeli, hogy az elbeszélői instancia mint „megszemélyesített tájékozási centrum”³⁷ nemcsak koherenciát teremt a fiktív világon belül, hanem nyilvánvalóvá teszi a „szereplők kulturális beágyazottságát”³⁸ is, és olyan kontextusokat teremt, melyben megítélhetővé válnak a szereplők cselekvései és beállítottságai. Ezen értékelési mércék főleg az elbeszélő explicit állásfoglalásaiban – a szereplőkkel kapcsolatos kritikusi-ironikus kommentárokból, általánosító kijelentésekben és apellatív elbeszélői megnyilvánulásokban, például az olvasóhoz intézett kijelentésekben – kerülnek felszínre, amelyek egyben a szereplőkkel szembeni olvasói szimpátiát/antipátiát szolgálhatják.³⁹

A szereplők szintje ugyancsak nem mentes az ideológiától. Szereplői koncepciók tekintetében a releváns elemzői kérdések a szereplők megalkotottságának módjára irányulnak, például arra, hogy „a szereplők dinamikusnak vagy statikusnak, valamint többdimenzionálisnak vagy tipizáltnak hatnak-e”.⁴⁰ Ezenkívül feltehető az a kérdés is, hogy ezekben a szövegekben a szereplők számára lehetséges-e, illetve kívánatos-e egyáltalán a transzkulturális interakció. Birgit Wagner (2003) megállapítása szerint a posztkoloniális szövegekben a (regény)szereplők gyakran keverten és gyökereiktől megfosztva vannak ábrázolva.

Identitás és alteritás narratív közvetítésében az időstruktúra is fontos szerepet játszik. Az időbeli „order”-ek, a cselekvés momentumainak egymáshoz rendezésének, illetve szerveződésének vizsgálata a migrációs kontextuson belül azért is releváns, mert az különösképp az emlékezés narratív színrevitelének leírásában és értelmezésében fejeződik ki:

„Mind individuális, mind kulturális szinten strukturálisan kiemelt lehet az elbeszélő jelenben például a múlt jelenléte, hogy ezáltal is megmutatkozzon

³⁷ Nünning, Ansgar (Hg.): *Grundzüge eines kommunikationstheoretischen Modells der erzählerischen Vermittlung. Die Funktionen der Erzählinstanz in den Romanen George Eliots*. Trier, 1989. 122.

³⁸ Uo., 109.

³⁹ Sommer: *Fictions of migration*, 70.

⁴⁰ Birk – Neumann: *Go-Between*, 129.

*a múlt jelenben lévő identitásra gyakorolt befolyása és megrajzolható le-
gyen az identitás fejlődése.*⁴¹

Ezáltal az emlékezést színre vivő migrációs elbeszélés individuális, illetve nemzeti és kulturális „ellentörténeteket” hoz létre, amivel kánonrevíziót eszközölhet ki.

Identitás és alteritás posztkoloniális szövegekben való, az időstruktúrára keresztül történő narratív közvetítésének egy másik aspektusaként Birk és Neumann a mindenkori időfelfogás kulturális specifikumát emeli ki,⁴² ugyanis nem minden kultúra rendelkezik a mi kronologikus időfogalmunkkal. Az emlékezés tematikus szinten történő színrevitele mellett a ciklikusság az elbeszélés hogyanját is meghatározhatja, valamint többé-kevésbé szükségtelenné teheti a kronologikus elbeszélés megtartását és a múlt és jelen közötti különbségtételt.

A migráció poétikájában a megkettőzés kategóriája – mind az idő, a tér és a szereplők tekintetében – igen fontos szerepet játszik. A posztkoloniális migrációs szövegek gyakran dolgoznak az idő és tér kettősségével: különböző helyek egymásba játszásával oly módon, hogy ezáltal ún. „kevert helyek” jönnek létre. Az elbeszélés analepszisekkel teletűzdelt, hogy ezáltal is megmutatkozzék jelen és múlt elkerülhetetlen összekapcsolódása és a múlt kísérteties (unheimlich) visszatérése a jelenbe. Ugyanakkor kettős, illetve megsokszorozott személyiségek és Doppelgängerok is – ahogy azok Freud „Unheimlich” fogalmával kapcsolatban is felmerülnek – paradigmaticusak a posztkoloniális irodalomban. Ezért is jelenik meg a duplicitás kategóriája a retorikai alakzatok szintjén is: itt elsősorban olyanokra kell gondolni, melyek érzelmi ambivalenciát, a különböző pozíciók és különböző megkettőzések közötti kellemetlen oszcillálást juttatják kifejezésre – miközben ezek az alakzatok fix pontok, stabilitások és a transzparens önazonosság elbizonytalanítását szolgálják. Ily módon jelenik meg a transzkulturális irodalom közös témájaként az én ambivalenciájának, megkettőzésének, elbizonytalanító meghasadásának különböző pszichikai állapotainak összjátéka, mely állapotok az otthon, a család és a haza leszakadása révén jönnek létre.

⁴¹ Uo., 140.

⁴² Uo., 141. „Sowohl auf individueller als auch auf kultureller Ebene kann in der erzählten Gegenwart z.B. der Präsenz der Vergangenheit strukturell hervorgehoben werden, um deren Einfluss auf die gegenwärtige Identität zu zeigen bzw. das Werden der Identität nachzuzeichnen.” (A szerző saját fordítása.)

Ian Chambers szerint „[a] nyelv elsődlegesen nem a kommunikáció eszköze; az mindenekelőtt kulturális konstrukciók eszköze, melynek segítségével létrehozható a mi saját valós identitásunk és valós értelmünk”.⁴³ A nyelv szintjén is világossá válik a kulturális hibriditás. A nyelv is képes kifejezésre juttatni és megerősíteni a kulturális eldöntetlenséget (a szereplők és az elbeszélő kijelentéseinek szintjén), és ezáltal irritálni a homogenitást és egyértelműséget követelő környezetet. Éppen a diaszporikus identitás e meghatározatlanságában⁴⁴ áll Bhabha szerint a migránsok herézise. A hibrid identitások nyelve egy keveredés és heteroglosszia által meghatározott nyelv.

A transzkulturális irodalom szövegei gyakran többnyelvűek, ebbe a többnyelvűségbe pedig gyakran belekeveredik az angol is a globalizáció nyelveként. Birk és Neumann a posztkoloniális-migrációs szövegekben megfigyelhető oralitás, a szóbeli elbeszélői hagyomány felértékelődésére hívják fel a figyelmet:

„Az írásbeli reprezentációkkal ellentétben ezt az irodalmat tendenciózusan laza időbeli struktúra és olyan cselekmény jellemzi, melyet ismétlések, a tárgytól való elkalandozások és visszatekintések határoznak meg. Ilyen módon integrálódnak és értékelődnek fel a szóbeli hagyomány elemei a posztkoloniális kulturális identitás konstrukciójának kezei között.”⁴⁵

Ezenkívül a posztkoloniális irodalom több darabját is a sztenderd nyelv és az országspecifikus nyelvi variációk revizionista felcserélése jellemzi, miközben az angol regionális és dialektális variánsainak használata a koloniális regényben többnyire a kulturális alteritás negatív stigmatizálását szolgálja.⁴⁶

„Az irodalmi mimikri gyakorlata gyakran jelenik meg stratégiaként a posztkoloniális és migrációs szövegekben azzal a céllal, hogy kritikusan

⁴³ Chambers, Ian: *Migration, Kultur, Identität*. Tübingen, 1996. 28.

⁴⁴ Bhabha, Homi K.: *The Location of Culture*. London, New York, 1994. 225. (dt. *Die Verortung der Kultur*. Übersetzt von Michael Schiffmann und Jürgen Freudl. Tübingen, 2000).

⁴⁵ Birk – Neumann: *Go-Between*, 143. „Im Gegensatz zu schriftlichen Repräsentationen ist diese tendenziell durch eine lose Zeitstruktur und durch einen von Wiederholungen, Abschweifungen und Rückblenden geprägten Plot gekennzeichnet. So können Elemente oraler Tradition integriert und dadurch implizit im Rahmen der Konstitution der postkolonialen kulturellen Identität aufgewertet werden.” (A szerző saját fordítása.)

⁴⁶ Uo.

*lépjen fel a megingathatatlannak tűnő identitáskonstrukciókkal szemben. A koloniális struktúrák mimetikus utánzása ezeket leplezi le, a szövegek rasszista közhelyeket idéznek ironikusan, vagy játékos díszletként tüntetik fel azokat. A mimikri jelenségében ugyanakkor be- és elhatároló folyamatok találhatnak egymásra, aminek köszönhetően az identitások kettős természete válik láthatóvá. E kettős természet a nem teljes, részben megghiúsult vagy akadályozott alkalmazkodás alakzata.*⁴⁷

Kaya Silverman (1996) a mimikri jelenségét olyan pózként, identifikációs cselekvésként értelmezi, mely – a társadalmi előképekre való mimetikus visszacsatolás során – a szubjektum számára (más) határokat szab. Jóllehet a mimikri egyfajta cselekvési képességet implikál, az azonban semmi esetre sem keverendő össze a választás szabadságával. A gyakorlatban ugyanis a mimikri nem szükségszerűen rejt magában ellenállást. Silverman érzésében központi a kulturális ideáloktól és normáktól való – nem utolsósorban a teatralizálás és reflexió által lehetővé tett – távolságtartás iránti vágy, mely a művészeti gyakorlatban az egyenlővé tevő identifikációs folyamatok megakadályozásaként jelenhet meg. Az irodalmi fikció reflektál a kulturális identitás teatralitására, melyet Silverman a mimetikus szubverzió egyik feltételeként nevez meg, ami által láthatóvá teszi az uralkodó normát mint olyat. A mimikri parodisztikus póza az uralkodó határok (látszat)elfogadásán keresztül aláaknázza azok stabil alapját.

A koloniális diskurzus egy másik jelentős diszkurzív stratégiája a sztereotípiák, úgymint az auto- és heterosztereotípiák használata; ezek a sztereotípiák akkor is fellelhetők a posztkoloniális szövegekben, ha azok (egyre inkább) önnön dekonstrukciójukat célozzák meg. Ahogy Bhabha fogalmaz, a sztereotípia „egy lehetetlen objektum”,⁴⁸ ugyanis annak artikulációját (potenciálisan) mindig a másik tekintete határozza meg. Sommer arra is utal, hogy az idegenség

⁴⁷ Breger, Claudia: Mimikry als Grenzverwirrung. Parodistische Posen bei Yoko Tawada. In: Benthien, Claudia – Krüger-Fürhoff, Irmela Marei (Hg.): *Über Grenzen. Limitation und Transgression in Literatur und Ästhetik*. Stuttgart, Weimar, 1999. 176–206., 183. „Die Praxis der literarischen Mimikry wird in den postkolonialen- bzw. Migrationstexten häufig als Strategie eingesetzt, um gegen Mechanismen der identitären Festschreibung kritisch zu intervenieren. Mimetisches Nachahmen kolonialer Strukturen soll diese entlarven, rassistische Klischees werden ironisch zitiert oder dienen als spielerische Versatzstücke. In der Mimikry treffen allerdings Be- und Entgrenzungsprozesse zusammen, wodurch die doppelte Natur von Identitäten sichtbar wird. Sie ist die Figur einer nicht vollständigen, teilweise gescheiterten oder verhinderten Anpassung.“ (A szerző saját fordítása.)

⁴⁸ Bhabha: *The Location of Culture*, 200.

diskurzusaiban cirkuláló elképzelések, képek és mentális konstrukciók gyakran a másság sztereotipizáló és leértékelő retorikájában⁴⁹ manifesztálódnak.⁵⁰

Az úgynevezett „elmosódott műfajokkal” (Geertz) (1983), az irodalmi szövegek és elméletek keverésével, azok határainak eltörlésével – ez ugye a posztkoloniális diskurzus egyik jellemzője – együtt jár az esszéisztikus forma előnyben részesítése is, melyet Montaigne óta kritika, nyitottság, igazságkeresés, dogmaellenesség és válaszok helyett kérdések jellemeznek. E megfigyelés megerősíti Sommernek azt a téziséét (2001) is, miszerint a transzkulturális irodalom módosított az irodalom műfaji konvencióin.

Jacques Derrida *Le monolinguisme de l'autre* című esszéjében saját francia-zsidó-algériai származását és mindenekelőtt a francia nyelvhez fűződő komplex viszonyát tematizálja, mely az ő egyetlen 'anyanyelve', és egyszersmind a kolonializmus és az antiszemita kirekesztés nyelveként nem a saját nyelve. „Je n'ai qu'une langue, ce n'est pas la mienne.”⁵¹ A franko-magrebi zsidó gondolkodó, aki nem tudhat magáénak nyelvi, nemzeti és kulturális identitást, posztkoloniális helyzete a dekonstrukció allegóriájává vált. Ebben az összefüggésben az identitás koncepcióját Derrida egy olyan „chaîne sémantique”-on keresztül dekonstruálja etimológiailag, ami összekeveri egymással a sajátot és az idegent, „*qui travaille au corps l'hospitalité autant que l'hostilité* – *hostis, hospes, hosti-pet, posis, despotes, potere, potis sum, possum, pote est, potest, pot sedere, possidere, compos, etc.*”⁵² A posztkolonializmus inspirálta dekonstrukció ugyanarra az eredményre jut, mint a dekonstrukció inspirálta posztkolonializmus: „Une identité n'est jamais donnée.”⁵³ A posztstrukturalizmus, a posztkolonializmus és a gender studies elméleteinek eklektikus, nem szisztematikus és retorikailag absztrakt fúziója kimondottan gyümölcsözőnek tűnik. Hogyha a posztkoloniális diskurzus hibrid, alapvetően ambivalens, dekonstruálható, akkor szükségeltetik egy olyan szövegelemzői módszer, mely nem esik bele sem a diskurzusanalízis csapdájába, sem pedig bináris sematizálásokba, és mely nem eredményez dialektikus ellentmondásokat és feloldásokat, hanem pontosan ott mutatja meg, hagyja sértetlenül és írja le a többértelműséget, ahol az előbukkan: magában az olvasásban.

⁴⁹ Riggins, Stephen (Hg.): *The language and politics of exclusion: others in discourse*. Thousand Oaks, 1997. 1.

⁵⁰ Sommer: *Fictions of migration*, 25.

⁵¹ Derrida, Jacques: *Le monolinguisme de l'autre ou la prothèse d'origine*. Paris, 1996. 13.

⁵² Uo., 32.

⁵³ Uo., 53.